

Heilzame kwetsuren

Of: De prijs van democratie

Het artikel „Heilzame kwetsuren Of: De prijs van democratie” is geschreven door de publicist Rik Smits en is verschenen in het tijdschrift „Hollands maandblad” van februari 1999. Onderstaande tekst, die ongeveer 2165 woorden telt, is een bewerking van dat artikel.

Geef van onderstaande tekst een samenvatting van maximaal 500 woorden. De samenvatting moet een duidelijk beeld geven van de gedachtegang van de auteur. De daarvoor noodzakelijke informatie-elementen dienen te worden opgenomen in een samenhangende tekst die is geschreven in goed Nederlands, zodat iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent, de samenvatting goed kan volgen. Het is toegestaan essentiële woorden of zinswendingen uit de voorgelegde tekst te gebruiken. Het is niet de bedoeling dat je zinnen uit de voorgelegde tekst letterlijk in je samenvatting overneemt.

- 1 — 1 Op 14 februari 1989 sprak de Iraanse heerser Khomeiny zijn *fatwa* uit over Salman
2 — 2 Rushdie: vanwege de veronderstelde belediging van Allah werden de schrijver van
3 — 3 *De Duivelsverzen* en allen die bij de uitgave betrokken waren ter dood veroordeeld.
4 — 4 Iedere moslim werd opgeroepen het vonnis te voltrekken. Deze vogelvrijverklaring
5 — 5 confronteerde ons westerlingen met de werkelijkheid van deze wereld.
- 2 — 6 Zelfs in Nederland, waar vrijheid van meningsuiting tot de grondrechten wordt
7 — 7 gerekend, is zij aan allerlei beperkingen onderhevig. Zo ontstond onlangs ook in ons land in
8 — 8 dit verband deining. Het ging om *Volkskrant*-columnist Gerry van der List, die zich afzette
9 — 9 tegen in zijn ogen schofferend gedrag van een deel van het homofiele volksdeel en in één
10 — 10 moeite door liet blijken maar weinig op te hebben met de Griekse beginselen. Prompt viel
11 — 11 'gay' Nederland over Van der List heen en klaagde hem aan. Tot een rechtszaak, laat staan
12 — 12 een doodvonnis, kwam het niet, wel tot verbanning: de complete *Volkskrant*-redactie werd
13 — 13 door een hoofdstedelijk restaurant tot persona non grata verklaard.
- 3 — 14 Niet veel later werd het Tweede Kamerlid voor de RPF Leen van Dijke door de
15 — 15 rechter veroordeeld wegens discriminatie van, alweer, homoseksuelen. In een interview in
16 — 16 *Nieuwe Revu* had hij – zich beroepend op de bijbel, die zowel de herenliefde als stelen
17 — 17 afkeurt – verklaard geen principieel verschil te zien tussen een homo en een dief. Dat
18 — 18 kwam hem, ondanks zijn verweer dat hij het allemaal niet zo bedoeld had, op een
19 — 19 veroordeling en een boete te staan. Homo's hoeven zich niet zomaar te laten beledigen,
20 — 20 oordeelde de rechter.
- 4 — 21 De gevallen van Van der List en Van Dijke staan niet op zichzelf. In de jaren dat
22 — 22 Rushdie in onderduik verbleef, speelden in ons land nog meer van dit soort zaken. In al
23 — 23 deze gevallen was de grond voor alle commotie gelegen in de omstandigheid dat een
24 — 24 groep mensen zich beledigd of gediscrimineerd voelde. Zo moesten verschillende
25 — 25 vertegenwoordigers van extreem rechtse groeperingen zich voor de rechter
26 — 26 verantwoorden wegens discriminatie en het 'aanzetten tot haat'. Tevens werd voor de
27 — 27 zoveelste keer een exemplaar van Hitlers *Mein Kampf*, dat een antiquarische
28 — 28 boekverkoper discreet afgedekt in de aanbieding had, in beslag genomen. Kort geleden
29 — 29 bekrachtigde een gerechtelijke uitspraak dat de verkoop van dit werk in Nederland
30 — 30 verboden blijft. Voor een land dat er zo prat op gaat de vrijheid van meningsuiting in ere
31 — 31 te houden, zijn dat in een korte tijd nogal wat kwesties.
- 5 — 32 Vrijheid van meningsuiting is een gewaardeerd maar lastig bezit. Boekverbran-
33 — 33 dingen bijvoorbeeld beschouwen we als het huiveringwekkende symbool van het
34 — 34 Nationaal Socialisme en van andere totalitaire bewegingen; tegelijkertijd proberen wij in
35 — 35 ons land, waar de vrijheid van drukpers, vereniging en vergadering in de grondwet
36 — 36 verankerd is, evenals de gelijkheid van eenieder voor de wet, dit kwaad te bestrijden met
37 — 37 het hardnekkige verbod van Hitlers boek. Een vergelijkbaar voorbeeld vormt het
38 — 38 gerechtelijke onderzoek dat tegen Van der List werd aangespannen. Een 'gay'-minderheid
39 — 39 dacht haar pas verworven vrijheid van geaardheid en haar recht om 'anders' te zijn te
40 — 40 verdedigen, maar beperkte zo de vrijheid van meningsuiting van de ander.
- 6 — 41 De vrijheid van meningsuiting leidt blijkbaar tot misverstanden. Zo is het een
42 — 42 vergissing te denken dat vrijheid van meningsuiting een luxe is die we ons dankzij onze
43 — 43 beschaafde, democratische staatsinrichting kunnen permitteren. Die gedachte is
44 — 44 bovendien gevaarlijk omdat oorzaak en gevolg worden verwisseld. Een democratische

45 samenleving op basis van gelijkheid van ieder voor de wet is juist een luxe die we ons
46 kunnen permitteren dankzij de vrijheid van meningsuiting.

7 47 Vrijheid van meningsuiting is als begrip nooit in de Nederlandse wetgeving
48 opgenomen. Het is een verzamelterm voor een aantal grondrechten, waaronder de
49 vrijheid van drukpers, die voor het eerst in 1798 werd vastgelegd. Inmiddels is 'de
50 drukpers' geworden tot een heel scala van media, maar in wezen is er aan deze bepaling
51 weinig veranderd. Censuur, oftewel een verbod op publicatie vooraf, is uitgesloten.

8 52 De vrijheid van drukpers is een essentieel instrument van de democratie om een
53 evenwicht te bereiken en te handhaven tussen bestuurders en hun opdrachtgevers, de
54 gewone burgers. Die moeten kunnen nagaan of de bestuurders geen misbruik maken van
55 hun macht. Omdat macht goeddeels voortvloeit uit een informatievoorsprong, garandeert
56 vrijheid van drukpers dat burgers op zijn minst de kans krijgen medeburgers op de
57 hoogte te stellen en – mocht dat nodig zijn – het gezag voor zijn (wan)daden ter
58 verantwoording te roepen. Zij zorgt ervoor dat burgers letterlijk 'kennis kunnen nemen'
59 van al hetgeen er in de maatschappij gebeurt.

9 60 Maar vrijheid van drukpers alléén is niet voldoende om de maatschappij tegen
61 staatswillekeur te beschermen. Daarom zijn in de grondwet ook de vrijheden van
62 vereniging en vergadering opgenomen. Immers, willen burgers hun verantwoordelijkheid
63 kunnen waarmaken, moeten zij met elkaar kunnen overleggen om tot inzicht te komen
64 en om anderen te overtuigen. Samen met de vrijheid van meningsuiting stelt de vrijheid
65 van drukpers burgers in staat hun maatschappelijke verantwoordelijkheid inhoud te
66 geven.

10 67 Wie nadenkt over de vrijheid van meningsuiting moet beginnen bij de ander. In een
68 democratie zijn confrontaties niet uit te sluiten en is het niet ondenkbaar dat iemand jou
69 daarbij kwetst. Vrijheid van meningsuiting is dan het recht *van de ander* om dingen te
70 uiten die jou niet bevallen; of je het gezag bent of een medeburger, dat is in een
71 democratisch bestel uiteindelijk immers hetzelfde. Dat is de essentie. Vrijheid van
72 meningsuiting krijgt dan ook pas inhoud op het moment dat het gaat om uitingen die juist
73 wél omstreden en aanstootgevend zijn. Het is een recht dat de openbaarmaker beschermt
74 tegen de willekeur van de aanstootnemer en dat daardoor een democratische
75 samenleving mogelijk maakt.

11 76 Vrijheid van meningsuiting is daarmee een door en door politiek recht, wat niet
77 betekent dat het alleen zou slaan op puur politieke uitingen. Wel wordt vaak wat lacherig
78 gedaan als een of andere pornograaf zich beroept op deze vrijheid. Maar hij heeft wel
79 degelijk gelijk. Ook zaken die zich beneden de gordel afspelen, maken deel uit van wat er
80 zich in de maatschappij afspeelt, of we dat nu leuk vinden of niet. Hetzelfde geldt voor
81 ideeën die algemeen als verwerpelijk worden beschouwd. Juist omdat ze verwerpelijk of
82 misschien zelfs gevaarlijk zijn, is het van belang dat we weten dat ze bestaan, hoe ver ze
83 gaan en hoe wijdverbreid ze aangehangen worden. Openheid is het beste verdedigingswapen
84 van de democratie.

12 85 Wanneer we de vrijheid van meningsuiting zo inperken dat dit soort uitingen er niet
86 onder valt, draaien we onszelf een rad voor ogen. We bekijken onze maatschappij door
87 een roze bril en besturen deze op basis van dat valse beeld. Daar kunnen alleen maar
88 brokken van komen. Bovendien verdwijnen minder fraaie uitingen en gedachten niet als
89 ze verboden worden, ze gaan alleen ondergronds en woekeren verder. Duizenden jaren
90 onderdrukking overal ter wereld tonen glashard aan, dat gedachten en opvattingen met
91 geweld noch verbod uit te roeien zijn. Nederland heeft daaraan zijn ontstaan zelfs te
92 danken. Alleen als we de vrijheid van meningsuiting serieus nemen, kunnen ook
93 uitgesproken onaangename, verwerpelijke tendensen gezien, beoordeeld en effectief
94 bestreden worden.

13 95 Maar hoe serieus nemen we deze vrijheid eigenlijk? Wij Nederlanders denken bij
96 repressie van de vrijheid van meningsuiting al gauw aan landen met autoritaire systemen
97 als nazi-Duitsland of Iran, waar gedachten allermintst vrij zijn. In ons eigen door en door
98 gedemocratiseerde land echter is deze repressie dichterbij dan men aanneemt. Denk
99 daarbij vooral niet meteen aan plattelandsgehuchten of allochtone achterstandswijken. Na
100 publicatie van de column van Van der List in *de Volkskrant* was een van de eerste reacties
101 een eis tot *rectificatie*. De geschrokken *Volkskrant* nam wel schielijk enige afstand van
102 haar in de puree geraakte medewerker, maar daar bleef het ook bij. De eis tot rectificatie
103 deed de hoofdredacteur af met de opmerking dat Van der List geen feiten had
104 gepubliceerd maar slechts zijn eigen opvattingen, zodat er niets te rectificeren viel. Dat

- 105 was correct gezien van die hoofdredacteur, maar te vrezen valt dat de 'gekwetste' klagers
106 oprecht meenden dat 'foute' opvattingen en gedachten gerectificeerd kunnen en moeten
107 worden – en dus kunnen worden uitgegumd.
- 14 — 108 Wat is er nu eigenlijk aan de hand? Democratie en vrijheid van meningsuiting
109 berusten op de strikt rationele opvatting dat ieder mens in beginsel gelijkwaardig is. Er is
110 immers geen *redelijk* argument voor het tegendeel. Ratio echter is een zaak van het
111 bewustzijn, niet in staat de woelige oceaan van oeroude emoties in te dammen. Op dat
112 emotionele vlak maken mensen wel degelijk onderscheid: tussen 'wij' en 'zij'. Mensen
113 hebben sterk de neiging om voorbij te gaan aan het beginsel van gelijkwaardigheid. Onze
114 behoefte aan onderscheid in rangen en standen leidt een taai leven, hoezeer dat een
115 individu in zijn vrijheid ook kan beperken, hoe onplezierig en onrechtvaardig de gevolgen
116 ervan ook mogen zijn. Democratie en vrijheid van meningsuiting zijn juist vruchten van
117 de rede en daardoor veel minder 'natuurlijk' dan de emotie.
- 15 — 118 Kennis en rationeel denkwerk zijn evenwel onontbeerlijk voor een democratische
119 samenleving, inclusief het besef dat gelijkheid voor de wet ook geldt voor diegenen die de
120 grondslagen van de samenleving niet erkennen. Daarom moeten we ook kennis nemen
121 van zaken waarvan we eigenlijk liever verschoond zouden blijven. Soms evenwel lopen de
122 emoties zó hoog op dat men een stukje vrijheid van meningsuiting opoffert. Zo ontstaan
123 insluipsels van willekeur in de wetgeving die heel humaan lijken, maar feitelijk de basis
124 van onze samenleving aantasten.
- 16 — 125 Wie nog even terugkijkt naar de kwesties aan het begin van dit artikel, ziet dat ze
126 stuk voor stuk juist uit dat soort insluipsels zijn voortgekomen. Voor het verbod van *Mein*
127 *Kampf* is enkel nog een emotionele reden aan te voeren: het voorkómen van pijnlijke
128 confrontaties met een traumatisch verleden. Met de feitelijke inhoud en eventuele invloed
129 van het meer dan vijfenzeventig jaar oude boek heeft het niets te maken. Kwesties als die
130 van Van der List en Van Dijke hebben dezelfde achtergrond, geconcretiseerd in de
131 artikelen 137C en 266 van het Wetboek van Strafrecht. Het eerste stelt het opzettelijk in
132 het openbaar 'beledigen' van een groep mensen wegens ras, godsdienst, levensovertuiging,
133 geslacht of seksuele geaardheid strafbaar. Artikel 266 stelt 'belediging' van een individu
134 strafbaar, vrijwel zonder beperkingen.
- 17 — 135 Deze goedbedoelde artikelen vormen een schending van de vrijheid van
136 meningsuiting en van de beginselen van de democratie, omdat er zelfs maar de schijn van
137 een rationele maatstaf aan ontbreekt. Er is namelijk geen enkele redelijke manier om
138 schuld of onschuld vast te stellen. Iemand is beledigd als hij *zegt* dat hij zich beledigd
139 *voelt*. De vraag of er sprake is van een delict – en dus ook van een dader – hangt
140 uitsluitend af van iemands persoonlijke, emotionele besluit om zich slachtoffer te voelen.
141 Dat is willekeur, en willekeur is wat ervan komt. Van Dijke werd veroordeeld omdat
142 homo's zich beledigd voelden omdat ze vergeleken zouden zijn met dieven. Maar hoe zou
143 de rechtszaak gelopen zijn als een groep dieven uit de Bijlmerbajes een zaak tegen Van
144 Dijke had aangespannen omdat zij zich niet met homo's wensten te laten vergelijken? En
145 waarom zou de één minder recht van spreken hebben dan de ander?
- 18 — 146 Wie nu zegt „dat spreekt vanzelf”, geeft het verkeerde antwoord. Het is namelijk
147 een antidemocratisch antwoord, een antwoord dat mensen die ervan overtuigd zijn dat
148 persoonlijk bezit verwerpelijk is, kwalificeert als minderwaardig. Dat is niet alleen
149 grondwettelijk verboden, het is ook een gevaarlijk antwoord, want wat vandaag
150 vanzelfsprekend is, kan morgen als volstrekt verwerpelijk worden gezien – en andersom.
151 Denk slechts aan het verbod op gehuwde vrouwen in overheidsdienst, dat tot laat in de
152 jaren vijftig gold.
- 19 — 153 Er is uiteindelijk slechts één rationele beperking van de vrijheid van meningsuiting
154 denkbaar en dat is het criterium: is het waar? Of een aantijging waar is, is iets wat zich in
155 beginsel buiten de klager om min of meer objectief laat vaststellen. Opvattingen zijn
156 daarentegen waar noch onwaar. Het zijn niet meer dan gedachten waar we ons al dan niet
157 in kunnen vinden. De enige waarheid van meningen en andere uitingen die niet direct
158 over feiten gaan, is dat ze bestaan. En dan kun je maar beter van hun bestaan en
159 verspreiding op de hoogte zijn, hoe kwetsend dat soms ook is. 'Foute' opvattingen kunnen
160 in een serieuze democratie slechts bestreden worden met argumentatie en overreding,
161 onder erkenning van de tegenstander als 'fout' maar gelijkwaardig.
- 20 — 162 Natuurlijk betekent dit beginsel dat kwetsende en beledigende uitingen niet door
163 de rechter bestraft zullen kunnen worden, hoe grof ze ook zijn, tenzij het om aantoonbare
164 leugens gaat. Het risico gekwetst te worden is de prijs die we voor onze democratie

165 moeten betalen. Niemand zal beweren dat het aangenaam is om beledigd te worden, of
166 dat kwetsende uitlatingen geen diepe wonden kunnen slaan. Maar wel of niet kwetsen is
167 een kwestie van fatsoen, niet van strafrecht. Als het om de wet gaat, staat er iets heel
168 anders op het spel: een voorspelbare leefomgeving, waarin ieder van ons zich verzekerd
169 weet van dezelfde rechten. Niet meer, maar ook niet zomaar ineens minder. Daarom
170 behoren de beledigingsartikelen 137C en 266 zo snel mogelijk te verdwijnen uit het
171 Wetboek van Strafrecht.

Einde